

قلمروسازی ژئوپلیتیکی ناتو در حوزه‌های ژئوپلیتیکی غرب جمهوری اسلامی ایران

یاشار ذکی^۱

مجید غلامی^۲

تأیید مقاله: ۱۳۹۶/۱۲/۰۵

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۹/۱۴

چکیده

ناتو، طولانی‌ترین اتحادیه سیاسی و نظامی تاریخ معاصر است که از سال ۱۹۴۹م. تاکنون در چندین مرحله مأموریت‌های خود را بازتعریف کرده است. در جدیدترین بازنگری، این سازمان با ارائه مفهوم امنیتی نوین برای دومین دهه از قرن ۲۱، تلاش کرده امنیت منطقه جغرافیایی آتلانتیک را در خارج از منطقه جست‌وجو و برای مشروعیت‌بخشی به این اقدام، ساز و کارهای متعددی را طراحی کرده و در حال اجرا دارد. حضور پویا در مناطق ژئوپلیتیکی مختلف، مهمترین راهبرد کنونی ناتو است و به همین دلیل این سازمان با گسترش مرزهای خود به‌عنوان شانزدهمین همسایه جمهوری اسلامی ایران نیز شناخته می‌شود که در هر یک از مناطق ژئوپلیتیکی کشورها، حضور فیزیکی دارد. در این راستا، شناسایی راهبردهای ناتو برای گسترش حضور فراجغرافیایی خود با تمرکز در مرزهای غربی ایران، موضوع اصلی این پژوهش است که نویسندگان تلاش می‌کنند به این پرسش اصلی پاسخ دهند که ناتو چگونه در حال قلمروسازی در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران است. با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای، اینترنتی و رسانه‌ای، فرضیه اصلی مقاله این است که «ناتو تلاش می‌کند برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزشهای لیبرال دموکراسی و بازار آزاد به‌عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر با بهره‌بردن از راهبردهای گسترش مرزهای سیاسی رسمی، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی، مأموریت‌های بشردوستانه، همکاری‌های دفاعی و امنیتی و گسترش دفترهای سازمانی و اداری قلمرو خود را با حضور در مناطق ژئوپلیتیکی ترکیه و عربی به حوزه نزدیک غربی و با حضور در دریا‌های سیاه، اژه، مدیترانه و همچنین شمال آفریقا در حوزه دور غربی ایران گسترش دهد».

کلید واژه‌ها

منطقه ژئوپلیتیکی، قلمروسازی، ناتو، ترکیه، منطقه عربی.

yzaki@ut.ac.ir

۱ - نویسنده مسئول: استادیار گروه جغرافیای سیاسی دانشگاه تهران

majidgholami@ut.ac.ir

۲ - دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تهران

مقدمه

«جهان اکنون پیچیده‌تر از گذشته است و امروزه صلح امریکایی یا صلح بریتانیایی پایان یافته است. ... اگر چرچیل و روزولت روزی در اتاقی می‌نشستند، این مذاکره‌ای ساده بود اما این جهانی نیست و نباید باشد که ما در آن زندگی می‌کنیم».

باراک اوباما، آوریل ۲۰۰۹، نشست سران آتلانتیک شمالی در استراسبورگ سازمان پیمان آتلانتیک شمالی^۱، که در سال ۱۹۴۹م. و در پاسخ به تشکیل پیمان ورشو در دوران جنگ سرد پدید آمد، پس از فروپاشی شوروی و پیمان ورشو نه تنها از میان نرفت بلکه رهبران آن تلاشهای گسترده‌ای را برای بازتعریف مأموریت‌های سازمان آغاز و موجودیت آن را حفظ کردند؛ لذا رقابت با پیمان ورشو به عنوان فلسفه وجودی نسل اول ناتو و به عبارتی اولین نقطه عطف در تاریخ سازمان و با هدف نگهداری روسها در بیرون گود، امریکاییان در درون و آلمانی‌ها در پایین گود، جای خود را به هدف شناسایی تهدیدات جدید و همکاری و مشارکت با دشمنان سابق در دومین نسل از ناتو داد که سند تأسیس آن در قالب دومین مفهوم نوین امنیتی در سال ۱۹۹۹م. در گردهمایی سران ناتو در پنجاهمین سالگرد تشکیل سازمان در واشنگتن تأیید شد. نسل دوم ناتو، که نقطه عطف ایجاد آن، فروپاشی شوروی بود، زیاد دوام نیاورد و حادثه یازده سپتامبر ۲۰۰۱م. به عنوان سومین نقطه عطف در روند تکامل ناتو، این سازمان را در وضعیت جدیدی قرار داد که برای آن برنامه‌ای نداشت و لذا تلاش‌ها برای بازتعریف مأموریت‌های ناتو از اجلاس پراگ در سال ۲۰۰۲م. آغاز شد. تلاشها ادامه یافت و هرچند در مسیری پر پیچ و خم در نهایت در سال ۲۰۱۰م. در نشست سران در لیسبون پرتغال، نسخه اولیه مفهوم نوین امنیتی ناتو برای دومین دهه از قرن ۲۱ تصویب شد و در سال ۲۰۱۴م. نیز مورد تأکید دوباره قرار گرفت و از نسل سوم ناتو رونمایی شد؛ نسلی که تلاش دارد با استفاده از ظرفیتهای مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و... با گسترش مرزهای هویتی آتلانتیک، امنیت ناتو را بسیار دورتر از منطقه جغرافیایی آتلانتیک جست‌وجو کند.

1 - North Atlantic Treaty Organization (NATO)

با توجه به راهبرد رهبران ناتو برای گسترش حضور پیدا و پنهان این سازمان در مناطق مختلف و در بستر مفهوم نوین امنیتی ناتو برای دوّمین دهه از قرن ۲۱، موضوع اصلی مقاله بررسی ابعاد و زوایای چگونگی گسترش مرزهای این سازمان در مناطق ژئوپلیتیکی غرب جمهوری اسلامی ایران است که نویسندگان تلاش می‌کنند با بهره بردن از مفهوم فلمروسازی ژئوپلیتیکی به آن پردازند. سؤال و دغدغه اصلی پژوهش این است که ناتو چگونه در حال نزدیک کردن خود به مرزهای غربی کشورمان است.

اهمیت و ضرورت پژوهش

درباره ضرورت موضوع پژوهش نیز گفتنی است:

- تلاش برای غنی‌تر کردن کمیت و کیفیت ادبیات ژئوپلیتیکی مرتبط با ناتو
- اهمیت تجزیه و تحلیل رویکردهای نوین و به‌روز شده ناتو به‌عنوان بازوی نظامی ساختار سیاسی حاکم بر نظام بین‌الملل که تلاش گسترده و برنامه‌ریزی شده‌ای برای حراست از ارزشهای لیبرال دموکراسی و بازار آزاد غرب در حال اجرا دارد.
- توجه به این مسئله که چگونه ناتو بدون استفاده مستقیم از واژه جغرافیا و مفاهیم وابسته به آن، مستقیماً به گسترش حوزه نفوذ و فلمرو ژئوپلیتیکی خود مبادرت می‌ورزد.
- نزدیکتر شدن روز به روز و بیش از پیش ناتو به مرزهای غربی کشورمان از آنجا که این سازمان هویت فرهنگی سیاسی متفاوتی از هویت فرهنگی سیاسی ایران را دنبال می‌کند، ابعاد پیدا و پنهانی را برای امنیت ملی ایران پدیدار می‌سازد.

ادبیات پژوهش

درباره پیشینه پژوهش قابل ذکر است که به‌رغم فقر کلی بررسی ناتو از دید ژئوپلیتیکی در ادبیات داخل کشور، کمبود منابع در دو زمینه مرتبط با پژوهش بشدت به چشم می‌آید: اولی شناسایی مناطق ژئوپلیتیکی در مرزهای غربی کشورمان با رویکردی علمی و دوّم بررسی روند حرکتی ناتو در بستر مناطق ژئوپلیتیکی غربی ایران؛ لذا نویسندگان تلاش می‌کنند برای جبران کاستی‌ها در این زمینه، این پژوهش را ارائه کنند.

فرضیه پژوهش

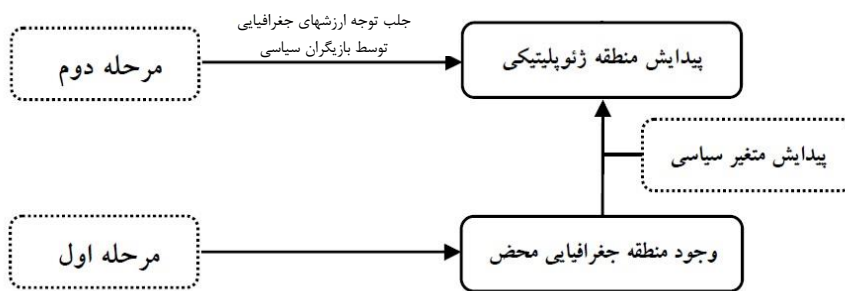
در این تحقیق کاربردی، که با روش توصیفی و تحلیلی انجام گرفته است، نویسندگان در پاسخ به سؤال مقاله، فرضیه اصلی خود را چنین ارائه می‌کنند که «به نظر می‌رسد ناتو برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزشهای لیبرال دموکراسی و بازار آزاد به‌عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر با بهره گرفتن از راهبردهای گسترش مرزهای سیاسی رسمی، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی، مأموریت‌های بشردوستانه، همکاری‌های دفاعی و امنیتی و گسترش دفترهای سازمانی و اداری با حضور در مناطق ژئوپلیتیکی ترکیه و عربی به حوزه نزدیک غربی و با حضور در دریاهای سیاه، اژه^۱، مدیترانه و هم‌چنین شمال آفریقا در حوزه دور غربی ایران، قلمرو خود را گسترش دهد».

قلمرو پژوهش

مطالعه ساختارهای ژئوپلیتیکی، الگوهای گوناگون سیاسی - فضایی دارد. این الگوها به لحاظ مقیاس جغرافیایی، سطح جغرافیایی، ماهیت قدرت و تأثیرگذاری نسبت به یکدیگر متفاوت است. ساختار ژئوپلیتیک جهانی از چهار سطح تشکیل شده که عبارت است از سطوح فروملی، ملی، منطقه‌ای و کروی؛ به عبارتی دیگر سطوح درون‌کشوری، کشوری، فراکشوری و جهانی (رومینا، ۱۳۹۲: ۲) که با توجه به موضوع پژوهش، نویسندگان سطح منطقه (فراملی) را دیدگاه مورد نظر انتخاب کرده‌اند.

منطقه، ناحیه‌ای کم و بیش محدود است که از وحدت نسبی و یا ساختاری برخوردار، و از دیگر نواحی متمایز است. چنین ناحیه‌ای بسته نیست و توسط عوامل و بازیگران مختلف، دائماً تولید و بازتولید می‌شود (Jones, 2004: 174). این مفهوم بر پایه یک یا چند ویژگی ساختاری نظیر کالبد فضا، نوع اقلیم، نوع زبان، نوع دین و مذهب، نوع و سطح فرهنگ و تمدن و یا ویژگی‌های کارکردی نظیر تولید محصول و یا عملکردهای اقتصادی، اجتماعی، ارتباطی، فرهنگی، سیاسی و غیره تعیین هویت می‌شود (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۱۱). در صورت باردار شدن

عناصر و ویژگیهای این مفهوم جغرافیایی از حیث سیاسی، منطقه تغییر ماهیت می‌دهد و به منطقه ژئوپلیتیکی تبدیل می‌شود. «منطقه ژئوپلیتیکی»، دومین سطح از ساختار ژئوپلیتیکی است که توسط همجواری جغرافیایی و تعاملات سیاسی، فرهنگی و نظامی و همچنین به دلیل مهاجرت و آمیزش مردمان و تاریخهای مشترک ظهور ملی به یکدیگر پیوند خورده‌اند (Cohen,2002:40). حافظنیا معتقد است که منطقه ژئوپلیتیکی، پویا است و پویایی آن بر نظریه «تحوّل و تکامل منطقه ژئوپلیتیکی» مبتنی است که روندی پنج مرحله‌ای را می‌گذراند و در مرحله دوم، منطقه ژئوپلیتیکی پدید می‌آید (حافظنیا، ۱۳۸۹: ۴).

تصویر ۱: پیدایش منطقه ژئوپلیتیکی (حافظنیا، ۱۳۸۹: ۴)

با این تفاسیر و با توجه به موضوع پژوهش، مناطق ژئوپلیتیکی در جهت جغرافیایی غرب ایران مورد نظر است. نویسندگان عقیده دارند حوزه نزدیک غربی ایران از شمال غربی شامل کشورهای ترکیه، عراق، کویت و شمال غربی کشور عربستان و حوزه دور غربی ایران شامل دریاهای سیاه، اژه و مدیترانه و کشورهای سوریه، لبنان، اردن، رژیم صهیونیستی و کشورهای شمالی قاره آفریقا بویژه مصر است که البته کشورهای کویت و عربستان به‌طور ویژه در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس واقع شده و از موضوع پژوهش خارج است. هر یک از این کشورها از نظر مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی اشتراکات و افتراقاتی دارند که این شباهتها و تفاوتها مبنای شکل‌گیری منطقه‌های ژئوپلیتیکی مختلف در غرب ایران است.

تصویر ۲: نقشه جغرافیای غربی نزدیک و دور ایران (نگارندگان)

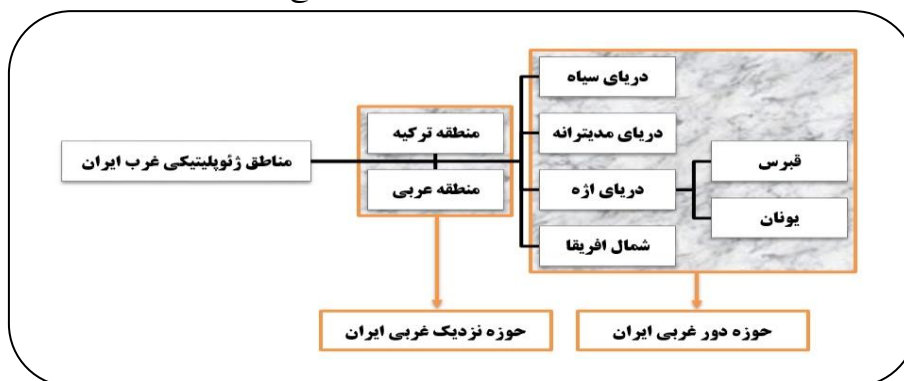
برای مشخص شدن منطقه‌های ژئوپلیتیکی غرب ایران، اشاره به کلان منطقه ژئوپلیتیکی جنوب غرب آسیا ضروری است. جنوب غربی آسیا، که ایران نیز بخشی از آن به شمار می‌رود از چند منطقه ژئوپلیتیکی شکل گرفته است که این مناطق یا وجود دارد و یا بر مبنای ویژگی‌های درونی در حال تکوین به منطقه‌ای ژئوپلیتیکی است. یکی از منطقه‌بندی‌های شاخص در کلان منطقه جنوب غرب آسیا بر مبنای متغیر فرهنگی انجام پذیرفته است و این کلان منطقه را به سه منطقه تورانی، ایرانی و سامی تفکیک می‌کند (رومینا، ۱۳۹۲: ۷).

منطقه تورانی در شمال کلان منطقه جنوب غربی آسیا و شامل کشورهای قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان، آذربایجان و ترکیه است که از شرق به غرب ادامه یافته است (محسنی، ۱۳۹۲: ۲۰۰ - ۱۹۸). از بین این کشورها سه کشور اول به منطقه ژئوپلیتیکی آسیای مرکزی، و آذربایجان به منطقه ژئوپلیتیکی قفقاز مربوط است و ترکیه به عنوان منطقه ژئوپلیتیکی جدا مورد شناسایی قرار می‌گیرد. از منطقه فرهنگی تورانی، تنها منطقه ژئوپلیتیکی ترکیه در غرب ایران واقع شده و مورد بحث پژوهش است. هم‌چنین با توجه به تأثیرپذیری مستقیم کشور ترکیه از دو دریای سیاه و مدیترانه، این دو دریای راهبردی و کشورهای یونان و قبرس نیز از طریق ترکیه به عنوان حوزه دور غربی ایران نیز به شمار می‌رود. منطقه فرهنگی ایرانی در جنوب منطقه فرهنگی تورانی و به صورت شرقی - غربی و از مرزهای غربی چین در شبه قاره تا بخش‌های

شرقی کشور سوریه امتداد یافته است. این منطقه در عناصر فرهنگی زبان، آداب و رسوم، اسطوره‌ها، حماسه‌ها، شعر، موسیقی و غیره، شباهتهایی تأثیرگذار دارد. منطقه فرهنگی - تمدنی ایران با جغرافیای طبیعی فلات ایران پیوسته و شامل کشورهای ایران، افغانستان و تاجیکستان است (رومینا، ۱۳۹۲: ۸). از این منطقه، تنها ایران به‌عنوان مرکز ثقل پژوهش مورد نظر است.

منطقه فرهنگی - تمدنی سامی در شبه جزیره عربستان و بخشهای جنوب و غرب منطقه تمدنی ایران و در بخشهای جنوب غربی فرهنگ تورانی واقع شده است. کنش و تأثیرگذاری این تمدن با بعثت حضرت محمد(ص) بر دیگر تمدنها و از جمله تمدنهای ایرانی و تورانی به وجود آمد. قملرو منطقه فرهنگی - تمدنی سامی در کلان منطقه جنوب غربی آسیا شامل کشورهای شبه جزیره عربستان، سوریه، لبنان، رژیم صهیونیستی، اردن و کویت است (دیاکونوف، ۱۳۶۸). از این منطقه فرهنگی، کشورهای شبه جزیره عربستان و کویت به‌طور مستقیم در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند و کشورهای یادشده به‌عنوان منطقه عربی در حوزه نزدیک غربی ایران در نظر نویسندگان، شناسایی می‌شوند.

قابل ذکر است به‌عنوان همسایه مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران، اشاره به منطقه شمال آفریقا نیز ضروری است؛ منطقه‌ای که علاوه بر اهمیت قرارگیری در مرز جنوبی دریای راهبردی مدیترانه به دلیل نزدیکی فرهنگی و هویتی با منطقه ژئوپلیتیکی عربی، اهمیت‌های تاریخی و تمدنی و... به‌عنوان حوزه دور غربی ایران مورد نظر پژوهش واقع است.

تصویر ۳: مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران (نگارندگان)

مفهوم بنیادین: قلمروسازی^۱

هر چند معمولاً قلمرو^۲ به‌عنوان راهبردی فضایی - اجتماعی و برای ساده‌سازی و روشن کردن عملیات قدرت شناخته می‌شود از آنجا که قلمرو^۳ گرفتار روابط درونی میان فضا، قدرت، معنا و جنبه‌های اجتماعی زندگی است، مفاهیمی پیچیده و مبهم به‌شمار می‌آید و لذا درک مشترک از قلمرو، گمراه‌کننده است (Delaney, 2009: 196). درباره مفهوم قلمرو به‌عنوان فضایی - سیاسی، توجه به دو نکته ضروری است:

- قلمرو به نوعی از کنترل سیاسی نیاز دارد.

- سیاست و یا اعمال قدرت، اغلب به قلمرو نیاز دارد.

قلمرو هم یک واحد ساخت بنیادین در ژئوپلیتیک است و هم در زمان و هم میان فضاهاى مختلف، مفهومی سیال دارد (Flint, 2012: 30). حافظ‌نیا معتقد است، قلمرو، از کشورها، سرزمین‌ها و فضاهاى جغرافیایی پیرامونی است که در حوزه نفوذ کشور مرکز یا قطب قرار دارد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۱۴). مجتهدزاده نیز بُعد سرزمینی حاکمیت را قلمرو می‌داند (مجتهدزاده، ۱۳۸۹: ۱۲۰).

قلمروسازی یا ساخت قلمرو^۴، که در دوران معاصر اوّلین نمونه عملی آن را می‌توان در بیانیه ترومن، رئیس‌جمهور وقت ایالات متّحده در ۲۸ سپتامبر سال ۱۹۴۵م. مشاهده کرد، آنجا که وی گفت: «منابع طبیعی فلات قاره هر کشور، متعلق به خاک سرزمینی آن کشور است» (Marroni and Milton, 2013: 2)، راهی است برای استفاده از قلمرو در سیاست (Rock, 2014) و از مفاهیم مهم جغرافیای سیاسی و عبارت است از اعمال قدرت بر مکان که در بهترین شکل در حکومت‌های ملت‌پایه تجلی می‌یابد (میرحیدر و همکاران، ۱۳۸۶: ۴). ادوارد ویلیام سوجا^۵ نیز این مفهوم را پدیده‌ای رفتاری می‌داند که با سازماندهی فضا به‌صورت مناطق نفوذ و یا محدوده‌های مشخص سرزمینی در ارتباط است (Soja, 1989). قلمرو و قلمروسازی به‌طور

1 - Territorializing
2 - Territory
3 - Territoriality
4 - Constructing Territory
5 - Edward William Soja

متقابل پیش فرض یکدیگر است. آنها بدون همدیگر نمی‌توانند باشند. قلمروسازی، فعالیت است: فعالیت «دفاع»، «کنترل»، «محروم‌سازی» و «مشمول‌سازی». قلمرو محدوده‌ای است که شخص در محتوای آن برای کنترل این روشها تلاش می‌کند (ذکی و زهدی به نقل از Cox 2002:1-2). بر این اساس قلمروسازی به فرایند دستیابی یک فرد یا گروه به حقوق انحصاری قانونی بر یک محدوده فضایی - مکانی اطلاق می‌شود. نتیجه این فرایند ظهور برخی ظرفهای فضایی با مرزهای تعریف شده است که باید به صورت فیزیکی روی زمین و یا نقشه مشخص شود. اعمال قدرت و یا نظارت بر این محدوده‌ها و یا به عبارتی حفظ و نگهداشت قلمرو، مستلزم کاربرد ابزار مشروع زور است که از طریق حضور فیزیکی پلیس، ارتش و یا تهدید به توسل به قانون و یا غیرمستقیم صورت می‌گیرد (میرحیدر و همکاران، ۱۳۸۶: ۲).

یافته‌ها

۱ - مفهوم نوین امنیتی ناتو، «مشارکت فعال، دفاع مدرن»^۱

در سالهای پایانی قرن بیستم و سالهای آغازین اولین دهه از قرن بیست و یکم، هیچ قدرتی، قدرت کاملاً مسلط و یکه‌تاز حذاقل در بُعد نظری نبود و لذا بسیاری از نظریه‌پردازان راهبردی معتقد بودند با توجه به رقابتهای آن سالها، تصور جهان تک قطبی چندان هم به واقعیت نزدیک نشد. وضعیت موجود پس از حادثه تروریستی یازده سپتامبر در سال ۲۰۰۱م. مسئله را ویژه‌تر کرد و در نتیجه در سالهای بعد، راهبردهای ناتو بیش از پیش دگرگون شد. پس از این حملات و درگیری رو به رشد ناتو در افغانستان این موضوع که آیا ناتو به مفهوم نوین امنیتی نیاز دارد، مطرح شد؛ اما با توجه به عدم توافق سیاسی در داخل پیمان که حاکی از اختلافات اعضا بر سر جنگ عراق بود، تصمیم به بهبود تنها بخشی از مفاهیم نظامی مفهوم راهبردی و آن هم تنها در قالب راهنمای جامع سیاسی^۲ در اجلاس ریگا^۳ در نوامبر ۲۰۰۶م. گرفته شد (Børgensen, 2011:69). ریشه شکل‌گیری جدیدترین مفهوم نوین امنیتی ناتو به

1 - Active Engagement, Modern Defence

2 - Comprehensive Political Guidance

3 - Riga Summit

پافشاریهای جاپ دو هوپ شِفِر^۱، دبیر کل وقت ناتو در سال ۲۰۰۶م. برای تعریف یک دستور کار نوین بر می‌گردد. او با توجه به تقاضای سیاسی رو به رشد برای مفهوم نوین گفت: «در سال ۲۰۰۸م. و حتی فراتر از آن در سالگرد ۶۰ سالگیمان در سال ۲۰۰۹م. من پیش‌بینی می‌کنم که فکر تهیه پیش‌نویس حرکتی فراگیر می‌شود؛ سندی اساسی که راهبرد بزرگ ناتو را ترسیم می‌کند» (Ringsmose and Rynning, 2011:5). در سالگرد شصتمین نشست پیمان، حاضران پیگیری تعریف مفهوم نوین را به وزیر پیشین امور خارجه امریکا، مادلین کوربل آلبرایت^۲ سپردند؛ لذا گروهی دوازده نفره از کارشناسان زیر نظر وی تشکیل شد و پس از برگزاری سمینارها و گفتگوهای متعدد، گزارش خود را درباره ارزیابی از محیط امنیتی جهان با تشریح مسایل کلیدی، انتخابهای راهبردی، شناسایی نقاط همگرایی با توان تبدیل به سیاست رسمی ناتو در اواسط ماه مه ۲۰۱۰م. با عنوان «ناتو ۲۰۲۰: امنیت تضمین شده درگیری پویا»^۳ ارائه کردند. ویتمن ادامه می‌دهد، هر چند سند اعلامی مورد اجماع عمومی نبود، باید پذیرفت که گروه آلبرایت وظیفه‌اش را در «بازگشایی مسائل اساسی» بخوبی انجام داد (Wittmann, 2011:36). سپس فرایند وارد مرحله سوّم خود به پایان رسیدن مرحله پیش‌نویس و گفتگوهای نهایی شد. در این مرحله، آندرس فوگ راسموسن^۴، دبیر کل سابق از نزدیک با دنبال کردن کار گروه آلبرایت، خود پیش‌نویس اولین نسخه مفهوم راهبردی نوین را به‌عنوان پایه گفتگوهای نهایی در شورای آتلانتیک شمالی، تهیه کرد (Ringsmose and Rynning, 2011:14) و آماده طرح در نشست لیسبون شد.

مفهوم نوین راهبردی ناتو مصوّب لیسبون به‌عنوان پایه نسل سوّم ناتو، که در بسیاری جهات بلندپروازانه است، سندی شامل یازده صفحه و ۳۸ بند بود که چارچوب جامعی برای تحول و معرفی تعداد گسترده‌ای از طرحهای مناسب به‌منظور توسعه ابزارهای سیاسی، نظامی و غیرنظامی جدید برای ناتو را برای دهه دوّم قرن ۲۱ ترسیم می‌کند. اگر چه مفهوم نوین به تدوین تصمیمات گذشته و انسجام فعالیت‌های گاه نامتجانس مانند دیگر مفاهیم راهبردی

1 - Jaap de Hoop Scheffer
 2 - Madeleine Korbelt Albright
 3 - NATO 2020: Assured Security; Dynamic Engagement
 4 - Anders Fogh Rasmussen

پرداخته، کارویژه اصلی «مشارکت فعال، دفاع مدرن» جهت‌گیری راهبردی جدیدی است (Ringsmose and Rynning, 2011:9).

در مقدمه سند، تمام تلاش برای معرفی سیاسی و جهانی‌تر از ناتو است. مفهوم بر «ماده ۵» با تفکری جهانی در پشت آن تأکید می‌کند؛ تفکری که در واقعیت‌های سالهای پایانی آخرین دهه از قرن بیستم و سالهای آغازین اولین دهه قرن بیست و یکم ریشه دارد؛ چرا که هر چند گسترش جغرافیایی ناتو به سمت شرق در آن سالها با مخالفت‌های شدید روسیه، چین و حتی هندوستان همراه بود، چربیدن قدرت ناتو بر مخالفان باعث ادامه روند گسترش جغرافیایی ناتو شد و از مخالفان نیز کار چندانی ساخته نبود. در این زمینه، مانند گذشته بدیهی شد که ناتو باید «حفاظت و دفاع کند»؛ اما امروزه علیه تهدیداتی از قبیل تروریسم، گسترش تسلیحات و جنگ سایبری که می‌دانیم هیچ «مرز جغرافیایی» مشخصی ندارد. جمله کلیدی «تهدید متعارف و معمولی را نمی‌توان نادیده گرفت»، تأکید مؤکد مفهوم نوین در مقدمه است. سپس سند تعیین تهدیدات غیرمتعارف را آغاز می‌کند؛ شروع با تسلیحات هسته‌ای و گسترش آن، انشعاب تروریسم، بی‌ثباتی، قاچاق، حملات سایبری و تهدیدات راه‌های حیاتی ارتباطات، حمل و نقل و مبادله. این اهمیت «چالش‌های امنیتی در حال ظهور» را نشان می‌دهد که اساس رویکرد نوین مفهومی ناتو برای دهه حاضر است. پس از مقدمه، «سه کار ویژه اساسی و ضروری» ناتو مورد شناسایی قرار گرفته است:

- دفاع جمعی: اعضای ناتو، مطابق با ماده ۵ پیمان واشنگتن، همواره یکدیگر را در برابر حمله کمک می‌کنند.
- مدیریت بحران: ناتو مجموعه منحصربه‌فرد و قوی از تواناییهای سیاسی و نظامی برای مقابله با طیف کاملی از بحرانها را در اختیار دارد.
- امنیت مشترک: پیمان می‌تواند تحولات سیاسی و امنیتی را فراتر از مرزهای خود تحت تأثیر قرار دهد و تحت تأثیر آن نیز قرار گیرد. این پیمان به‌طور فعال درگیر ارتقای امنیت بین‌المللی از طریق مشارکت است.

در جمع‌بندی مفهوم نوین امنیتی ناتو، که در اجلاس سران ناتو در سال ۲۰۱۴م. در ولز انگلستان^۱ نیز مورد تأیید دوباره قرار گرفت، گفتنی است در این مفهوم تلاش شد تا گام مهم رو به جلوی دیگری برای ناتو در تطبیق با ژئوپلیتیک غیرقابل پیش‌بینی و بسیار پیچیده عصر حاضر برداشته شود و پیمان همچنان خود را به‌عنوان کنشگری فعال در ژئوپلیتیک جهانی حفظ کند. در نتیجه، رهبران ناتو این واحد سیاسی را به‌عنوان طرحی در حال پیشرفت باقی گذاشتند و همان‌طور که وینستون چرچیل^۲ در مورد همکاری دفاعی اروپا در سال ۱۹۴۸م. اشاره کرد، «ما در حال ساخت یک ماشین نیستیم. ما در حال رویاندن یک گیاه زنده هستیم و ما باید منتظر بمانیم و ببینیم چه چیزی از آن حاصل می‌شود» (Toje, 2008: 29).

۲- راهبردهای مفهوم نوین امنیتی ناتو برای قلمروسازی

ناتو تلاش می‌کند برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزشهای لیبرال دموکراسی و بازار آزاد، که به‌عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر به‌شمار می‌رود (غلامی، ۱۳۹۲: ۲۴۷) با بهره‌برداری از عنصر قدرت، قلمرو جغرافیایی خود را به‌همراه افزایش اثرگذاری سیاسی، فرهنگی، نظامی و غیره در مناطق مختلف جهان گسترش دهد و به تعبیری ژئوپلیتیکی، قلمروسازی کند. در این راستا، راهبردهایی مشترک در دستور کار سیاستهای اعمالی رهبران این سازمان قرار دارد که این سازمان در مناطق ژئوپلیتیکی مختلف در سطح جهان در حال پیگیری دارد که عبارت است از: گسترش مرزهای سیاسی رسمی، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی، مأموریت‌های بشردوستانه، همکاری‌های دفاعی و امنیتی و گسترش دفترهای سازمانی و اداری. در ادامه به بررسی قلمروسازی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران با تمرکز بر این راهبردها پرداخته می‌شود:

الف: گسترش مرزهای سیاسی رسمی

یکی از مهمترین راهبردهای ناتو برای قلمروسازی در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران، گسترش مرزهای سیاسی رسمی این سازمان است. از بین کشورهای مناطق ژئوپلیتیکی عربی و ترکیه، تنها کشور ترکیه، که در شمال غربی ایران دارای ۴۹۹ کیلومتر مرز مشترک با ایران است

1 - NATO Wales Summit 2014

2 - Sir Winston Leonard Spencer-Churchill

به‌عنوان یکی از ۲۸ عضو رسمی ناتو شناخته می‌شود و در زمینه امنیت با آن سازمان تشریک مساعی می‌کند. ناتو، که با هدف اولیه تأمین امنیت منطقه جغرافیایی آتلانتیک شکل گرفت در مفهوم نوین امنیتی خود اذعان می‌کند که امنیت منطقه آتلانتیک زمانی تأمین خواهد شد که مرزهای جغرافیایی این سازمان جای خود را به مرزهای هویتی دهد (Dempsey, 2010) و بر این اساس است که کشور ترکیه با قرارگیری در منطقه آناتولی و اینکه تنها سه درصد از مرزهای جغرافیایی آن در منطقه یورو قرار دارد و همچنین با داشتن دین رسمی اسلام، که هنوز اتحادیه اروپا از پذیرش آن خودداری ورزیده است در مرزهای هویتی ناتو قرار گرفته است و یکی از مهمترین اعضای آن به‌شمار می‌آید.

تصویر ۴: اعضای رسمی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران (www.nato.int)

عضویت در مرزهای سیاسی و رسمی ناتو، وظایفی را نیز بر عهده کشورهای می‌گذارد؛ برای مثال تأمین بودجه ناتو یکی از مهمترین این وظایف است که کشورها به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم در آن مشارکت می‌کنند. مشارکت مستقیم در بودجه ناتو بر اساس یک فرمول جامع محاسبه می‌شود که بر درآمد ناخالص داخلی^۱ کشورها مبتنی است. سهم ترکیه در مشارکت

1 - Gross Domestic product -GDP

مستقیم در بودجه ناتو در ژانویه ۲۰۱۶م. حدود ۴/۳۸۷۹ درصد گزارش شده است (Larrabee and others, 2012: 34). از سوی دیگر، مشارکت غیرمستقیم در بودجه ناتو نیز، مشارکت فعال کشورها در عملیاتها و فعالیت‌هایی است که به رهبری این سازمان انجام می‌پذیرد و بر میزان توسعه توان دفاع ملی و توان نظامی اعضا مبتنی است. کمکهای غیرمستقیم بمراتب از کمکهای مستقیم بیشتر است (Daalder and Stavridis, 2012: 2-7). تعدادی از مهمترین مشارکتهای غیرمستقیم ترکیه در بودجه ناتو به قرار ذیل است:

- حضور در نیروی کوزوو^۱ که با هدف حفظ امنیت در این منطقه با مجوز شورای امنیت سازمان ملل متحد بر عهده ناتو قرار گرفته بود.
- حضور در مأموریت حمایت قاطع^۲ در افغانستان با هدف کمک در عملیتهای غیررزمی و آموزش نیروهای ملی این کشور در تأمین امنیت
- حضور در مأموریت استقرار ناتو در دریای اژه که با هدف نظارت، شناسایی و مقابله با قاچاق غیرقانونی و مهاجرت انجام می‌پذیرد.

در مجموع ناتو با عضویت ترکیه به‌عنوان عضو اصلی با هدف تأثیرگذاری، نفوذ یا کنترل پدیده‌ها و روابط از طریق تحدید حدود و نظارت بر این منطقه جغرافیایی تلاش کرده است با گسترش مرزهای جغرافیایی و توده‌های جمعیتی، زیر چتر حاکمیتی خود ببرد که گامی مهم در راستای قلمروسازی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران به‌شمار می‌رود. در همین زمینه، برنامه‌ریزی ناتو برای گسترش مرزهای رسمی این سازمان در مناطق ژئوپلیتیکی غربی ایران شامل کشورهای عربی و ترکیه به‌عنوان حوزه‌های نزدیک غربی و هم‌چنین حوزه‌های دور غربی ایران ادامه دارد. برخی از تحلیلگران معتقدند بیشترین فرصتی که برای کشورهای این مناطق به‌منظور عضویت رسمی در سازمان ناتو وجود دارد به رژیم صهیونیستی مربوط است که درخواست آن در انتظار بررسی و تأیید نهایی شورای آتلانتیک شمالی است (Opall-Rome, 2016) که علاوه بر حضور مؤثر در طرح گفت و گوی مدیترانه‌ای که در ادامه بیشتر به

1 - NATO Kosovo Force

2 - Resolute Support Mission

آن خواهیم پرداخت، اصلی‌ترین کشور دارای الگوهای غربی در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران است.

ب: گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی

از دیگر راهبردهای ناتو برای فلمروسازی، که در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران نیز با قوت پیگیری می‌شود، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی سازمان است که ناتو آن را از طریق ابزار مشارکت و همکاری با تعدادی از کشورها دنبال می‌کند. در سوّمین مفهوم نوین امنیتی پیمان آمده است که ناتو برای ترویج امنیت و ثبات منطقه یورواتلانتیک با شبکه‌ای گسترده شامل بیش از ۴۰ کشور غیر عضو و سازمان بین‌المللی، که از مرکز و شرق اروپا تا صحرای غربی آسیا و اقیانوس آرام گسترده شده‌اند و درخواست عضویت در سازمان را دارند، مشارکت، و از آنها به‌عنوان «شریک» یاد می‌کند (بند ۱۲ مفهوم نوین امنیتی ناتو) (Stoltenberg, 19 May 2016). شراکت و همکاری مرحله‌ای مهم در فرایند تبدیل شدن کشورها به اعضای رسمی ناتو است.

تصویر ۵: اعضای غیررسمی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران، (www.nato.int)

مشارکت ناتو با واحدهای مختلف سیاسی در قالبهای گسترده‌ای از همکاریهای علمی و فنی تا آموزشهای گوناگون، گفت‌وگوهای مختلف و در نهایت همکاری در عملیاتها و

مأموریت‌های ناتو در زمینه‌های متعدّد، تعریف و اجرایی می‌شود (Wittmann,2011:33). مشارکت ناتو با واحدهای سیاسی به شیوه‌های مختلفی انجام می‌شود که بیانگر درجه اهمیت آنها نیز برای امنیت منطقه یوروآتلانتیک است (Hyde-Price,2011:10):

- **شرکای جهانی!** ناتو با برخی از کشورها به دلیل اهمیت آنها در امنیت جهانی، مشارکت می‌کند؛ عراق، افغانستان و پاکستان از جمله این کشورها به‌شمار می‌آیند (Rozoff,2012).
 - **گفت‌وگوی مدیترانه:** این طرح با پیشنهاد شورای آتلانتیک شمالی^۳ در سال ۱۹۹۴م. و با هدف همکاری با هفت کشور غیرعضو و مدیترانه‌ای آغاز شد. کشورهای درگیر در این طرح عبارتند از مصر، رژیم صهیونیستی، تونس، مراکش، موریتانی، اردن و الجزایر (Zhukov,2016).
 - **مشارکت برای صلح:** گفت‌وگوهای دوجانبه با دشمنان سابق ناتو در جنگ سرد، مهمترین هدف این طرح است و در حال حاضر با تعدادی از کشورها از جمله مهمترین آنها روسیه در جریان است. کشورهای اروپای شرقی، قفقاز جنوبی و آسیای مرکزی از دیگر شرکای ناتو در این طرح هستند (Borawski, 1995).

- **ابتکار همکاری استانبول:** این ابتکار در سال ۲۰۰۴م. و در نشست سران ناتو در استانبول به تصویب رسید و تلاش می‌کند با همکاریهای دوجانبه با تعدادی از کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس از جمله کویت، امارات متحده عربی و بحرین گامی مؤثرتر در تأمین امنیت منطقه‌ای و جهانی بردارد (WHITE HOUSE,2004).

با این تفاسیر هر چند تمامی این طرحهای ناتو برای شراکت و همکاری با کشورهای جهان در مناطق ژئوپلیتیکی شمال، جنوب، شرق و غرب ایران در جریان است در ارتباط با موضوع پژوهش، طرحهای شرکای جهانی با کشور عراق و گفت‌وگوی مدیترانه‌ای با کشورهای مصر، رژیم صهیونیستی و اردن در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران به‌شمار می‌آید که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

-
- 1 - Partners across the globe
 - 2 - The Mediterranean Dialogue
 - 3 - North Atlantic Council
 - 4 - Partnership for Peace
 - 5 - The Istanbul Cooperation Initiative

-عراق: ناتو از سال ۲۰۰۴م. تا ۲۰۱۱م. پیوسته در عراق با هدف مشارکت حضور داشت و در طی این سالها بیش از پانزده هزار افسر عراقی را مورد آموزشهای توسعه‌ای قرار داده است. هر چند خروج نیروهای نظامی ناتو در سال ۲۰۱۲م. از عراق کلید خورد در سپتامبر همین سال توافق برای مشارکت دوجانبه‌ای میان عراق و ناتو انجام پذیرفت و در چارچوب یک برنامه عملیاتی آموزش نظامی مدنی به امضا رسید. این مأموریتها با هدف توسعه نیروهای امنیتی عراق از طریق ظرفیت‌سازی و آموزش از جمله برنامه‌ریزی اضطراری مدنی، آموزش نظامی، دفاع سایبری، مقابله با بمبهای دست‌ساز، دفع مواد منفجره و مین‌روبی، اصلاح بخش امنیتی، طب نظامی و غیره با تلاش برای افزایش ظرفیت‌سازی دفاعی عراق صورت می‌پذیرد. با افزایش بحرانهای اخیر در عراق و حضور داعش در ماه جولای ۲۰۱۵م. و به درخواست دولت عراق و تصویب نشست سران ناتو این توافقنامه، تقویت شد که با گستره‌ای بیشتر در حال اجرا است (EADRCC Situation Report, 2014). در مرحله اول توافق جدید، که از آوریل ۲۰۱۶م. آغاز شده است، وزیران خارجه ناتو با استقرار نزدیک به ۳۵۰ مربی آموزشی در کشور اردن برای افزایش سطح کارایی افسران عراقی موافقت کردند. در کنار آموزشهای مداوم در اردن، ناتو در ژوئیه ۲۰۱۶م. موافقت کرد که به آموزش و ظرفیت‌سازی دفاعی در داخل کشور عراق نیز بپردازد که انتظار می‌رود از ژانویه ۲۰۱۷م. آغاز شود (www.nato.int, 2016).

- اردن، شریک در گفت‌وگوی مدیترانه‌ای: اردن یکی از فعالترین شرکای ناتو در گفت‌وگوهای سیاسی و همکاریهای عملی از زمان آغاز همکاری با ناتو در سال ۱۹۹۵م. است و به همین مناسبت جشن سالگرد بیست سالگی گفت‌وگوی مدیترانه‌ای با حضور شورای آتلانتیک به همراه هفت کشور مدیترانه‌ای غیرعضو در ناتو در این کشور برگزار شد (Rasmussen, 07 Mar 2010). اردنی‌ها تلاش می‌کنند در قالب مشارکت فردی با ناتو به همکاریهای بلندپروازانه‌ای متناسب با نیازهای خاص خود در حوزه امنیت بپردازند. همکاری عملی ناتو و اردن شامل اجرای سه طرح دریافت اعتبار مالی و یک طرح ایجاد توانایی دفاعی شایسته برای این کشور است که در نوامبر ۲۰۱۴م. مورد توافق طرفین قرار گرفته است. علاوه بر این اردن شریکی قابل اعتماد برای ناتو و در میان پنج فرصت افزایش همکاری‌های امنیتی نظامی با سازمان

پیمان آتلانتیک شمالی قرار دارد (Brooks, 2016). هم‌چنین، این کشور یکی از اصلیت‌ترین شرکت‌کنندگان در عملیاتهای کوزوو، افغانستان و لیبی به رهبری ناتو بوده است.

- رژیم صهیونیستی، شریک در گفت‌وگوی مدیترانه‌ای: رژیم صهیونیستی به عنوان یکی از اعضای مؤسس در ابتکار گفت‌وگوی مدیترانه‌ای ناتو و هم‌چنین، شریک فعال این سازمان به‌شمار می‌رود. این رژیم توانست با ارائه طرح گفت‌وگوی مدیترانه‌ای در کنار شش کشور دیگر عربی حوزه دریای مدیترانه برای حاکمیت خود مشروعیت‌سازی کند (Chossudovsky, 2013). هم‌چنین علاوه بر مشارکت در این ابتکار، این کشور در موارد مختلفی به صورت دوجانبه با ناتو وارد همکاری و مشارکت فعال شده است. از حوزه‌های مورد علاقه این رژیم برای همکاری با سازمان ناتو می‌توان به مسائل تروریسم و برنامه‌ریزی اضطراری مدنی اشاره کرد. قابل ذکر است که برخی از تحلیلگران معتقدند با افزایش نزدیکی رژیم صهیونیستی با ناتو در سالهای اخیر، درخواست عضویت رسمی این رژیم در شورای آتلانتیک شمالی در حال بررسی است (Opall-Rome, 2016).

- مصر، شریک در گفت‌وگوی مدیترانه‌ای: کشور مصر نیز به عنوان یکی از اعضای فعال و مؤسس در ابتکار گفت‌وگوی مدیترانه‌ای ناتو در سال ۱۹۹۵م. بود تا جایی که نیروی زمینی این کشور در عملیات ناتو در بوسنی و هرزگوین در سالهای ۱۹۹۵ و ۱۹۹۸م. به مشارکت نظامی با ناتو پرداخت. گسترش گفت‌وگوهای سیاسی و همکاریهای عملیاتی دوجانبه با ناتو در حوزه‌های مورد علاقه این کشور از جمله تروریسم، منع گسترش تسلیحات، همکاریهای پزشکی، دفاع سایبری، برنامه‌ریزی اضطراری مدنی، آموزش و پرورش و دیپلماسی عمومی دستاوردهای نزدیک به دو دهه همکاری مصر با ناتو به‌شمار می‌آید. در حال حاضر و در راستای تکمیل طرح «علوم مصر برای صلح و امنیت»^۱، که با هدف شناسایی و افزایش توان عملیاتی این کشور انجام می‌شود، طرحهایی چون پشتیبانی این کشور توسط ناتو برای شناسایی معادن از سال ۲۰۱۳م. و افزایش تواناییهای عملیاتی مصر در مین‌روبی از سال ۲۰۱۴م. در حال جریان است (Annual Report, 2015). در حال حاضر اولویت درخواستی مصر از ناتو تقویت مشارکت و افزایش همکاریهای بین‌المللی در مبارزه با داعش است (Al-Sissi, 2016).

1 - Egypt's Science for Peace and Security (SPS)

ج: مأموریت‌های بشردوستانه

یکی دیگر از راهبردهای ناتو برای فلمروسازی در سطح جهان و از جمله در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران، مأموریت‌های به اصطلاح بشردوستانه این سازمان است. پایه و اساس ناتو در سال ۱۹۴۹م. انواع فعالیتها برای حفظ صلح و امنیت در منطقه یورواتلانتیک (مولایی و غلامی، ۱۳۹۳: ۳۴) بود که عملیاتهای مختلف، تمرینهای آموزشی در مقیاسهای مختلف، برنامه‌های آموزشی، حمایت‌های دفاعی هوایی، عملیاتهای شناسایی و گشت‌زنی، کمک به بلاای طبیعی و غیره نمونه‌هایی از این مأموریتها به‌شمار می‌آید. هر چند اولین مأموریت بشردوستانه عمده و رسمی ناتو در سال ۱۹۹۴م. و در جریان بحران بالکان و در بوسنی و هرزگوین رقم خورد، سرعت و تنوع مأموریت‌های بشردوستانه این سازمان افزایش چشمگیری داشته تا جایی که ناتو بسیاری از مأموریت‌های خود را به حوزه‌های تلاش برای حفظ صلح، آموزش و پشتیبانی لجستیکی و نظارت و کمک‌های بشردوستانه گسترش داده است (Børgensen, 2011) که تلاشی ملموس در جهت افزایش زمینه‌های فلمروسازی این سازمان در مناطق مختلف جهان به شمار می‌آید.

تصویر ۶: مأموریت‌های بشردوستانه ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران، (www.nato.int)

در حال حاضر نزدیک به ۱۸ هزار نفر از نیروهای ناتو درگیر مأموریت‌های به اصطلاح بشردوستانه این سازمان در زمین، هوا و دریا در سرتاسر جهان هستند (Stoltenberg(b), 2016). افغانستان، کوزوو، دریای مدیترانه و سواحل شاخ آفریقا مثالهایی از مهمترین مأموریت‌های بشردوستانه ناتو در حال حاضر هستند. در سال ۱۹۹۵م. تلاش‌های ناتو برای پایان دادن به جنگ در بوسنی و هرزگوین منجر به توافق و در نتیجه، صلح اجرا شد. در سال ۱۹۹۹م. ناتو کمک به متوقف کردن کشتار جمعی و اخراج مردم را در کوزوو بر عهده گرفت. از سال ۲۰۰۳م. حضور ناتو در افغانستان آغاز شد تا دوباره این کشور به پناهگاهی امن برای تروریست‌های بین‌المللی تبدیل نشود. در سال ۲۰۱۱م. ناتو مجوز حضور در لیبی را برای حفاظت از مردم این کشور دریافت کرد. حضور نیروهای ناتو در آمریکا در سال ۲۰۰۵م. و بعد از توفان کارترینا و پاکستان پس از زلزله سال ۲۰۰۵م. برای کمک‌های امدادی، نمونه‌هایی از مأموریت‌های بشردوستانه سازمان پیمان آتلانتیک شمالی است. همچنین دفاع از اتحادیه آفریقا، اجرای گشت‌های هوایی در بیشتر کشورهای حوزه بالتیک و فعالیتهای پشتیبانی دفاع هوایی در ترکیه نیز نمونه‌هایی دیگر از مأموریت‌های حال حاضر سازمان پیمان آتلانتیک شمالی بنا به درخواست متحدانش است.

مأموریت‌های بشردوستانه ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران نیز برقرار است. پایگاه‌های فعال کمک‌های به اصطلاح بشردوستانه این سازمان در عراق، ترکیه (آنکارا و سواحل جنوب شرقی مدیترانه) و دریای اژه، که از مهمترین مناطق ژئوپلیتیکی جهان به‌شمار می‌آید، گویای تلاش‌های مستمر ناتو در قلمروسازی در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران است. در ادامه به بررسی مأموریت‌های به اصطلاح بشردوستانه ناتو در هر یک از این موارد پرداخته می‌شود.

- مأموریت در عراق: طبق بندهای مصوب در اسناد ناتو این سازمان برای آغاز هر مأموریت نظامی نیازمند درخواست کمک از سوی یک واحد سیاسی است. بر همین اساس، رهبران ناتو معتقدند که مأموریت‌های نظامی این سازمان در عراق در سالهای ۲۰۰۴ و ۲۰۱۴م. به‌موجب درخواستها از این سازمان بوده است؛ چرا که در سال ۲۰۰۴م. و در طی نشست استانبول رهبران ناتو با درخواست آگوست سال ۲۰۰۳م. سازمان ملل متحد برای حمایت از نیروهای مردمی عراق موافقت کردند تا ناتو بخشی از تلاش‌های بین‌المللی اساسی برای کمک به عراق

برای ایجاد نیروهای امنیتی مؤثر را بر عهده گیرد. بر این اساس، مأموریت‌های آموزشی ناتو در عراق^۱ با بودجه مالی و تجهیزات تمام اعضای ناتو با هدف آموزش متمرکز، نظارت و کمک به نیروهای امنیتی عراق در سال ۲۰۰۴م. آغاز شد. هم‌چنین دومین عملیات ناتو در عراق نیز به درخواست دولت عراق به «مرکز هماهنگی پاسخ به بحرانهای اروپا آتلانتیک»^۲، یکی از ارکان سازمان پیمان آتلانتیک شمالی در تاریخ ۱۹ اوت ۲۰۱۴م. و در مسئله آوارگان داخلی در عراق پس از اینکه موصل، دومین شهر بزرگ عراق در ۱۰ ژوئن ۲۰۱۴م. تحت کنترل داعش قرار گرفت و اسباب آواره شدن جمعیت قابل توجهی از مردم این شهر فراهم شده بود که به دفتر ناتو فرستاده شد (EADRCC SITUATION REPORT, 2014). در مجموع دو عملیات نظامی ناتو در عراق در طول این سالها، ۱۰ هزار پلیس و ۵ هزار نیروی نظامی مورد آموزش و کادرسازی قرار گرفتند (Stoltenberg(a), 2016).

- مأموریت در ترکیه: ناتو عملیات‌های حمایتی خود را از ترکیه از آغاز جنگ دوم خلیج فارس آغاز کرد و آنها را در قالب ماده چهار مفهوم نوین امنیتی پیمان با عنوان مشاوره پیگیری می‌کند. با آغاز حمله نظامی امریکا به عراق در سال ۲۰۰۳م. ناتو تلاشهایی را برای دفاع هوایی از حریم ترکیه بر عهده گرفت و هواپیماهای راداری آواکس و نیروهای دفاع هوایی در ترکیه مستقر شدند. حمایت از حریم هوایی ترکیه در طول جنگ دوم خلیج فارس از طریق ۱۰۰ مأموریت هوایی، که بالغ بر ۹۵۰ ساعت پرواز بود، انجام پذیرفت (www.mfa.gov.tr, 2011). تحولات اخیر منطقه غرب آسیا بار دیگر حمایت ناتو از ترکیه را به همراه داشت. با آغاز درگیریها در سوریه، صدها هزار نفر از پناهندگان به سمت ترکیه حرکت کردند. در آوریل سال ۲۰۱۶م. تعداد کل پناهندگان به کشور ترکیه نزدیک به سه میلیون نفر تخمین زده شد که در

1 - NTM-I

2 - EADRCC

۳ - هرچند همچنان بلایای طبیعی مانند زلزله، سیل و بیماریها، چالشهای انسان‌ساخت و... به‌عنوان تهدیدات برای ناتو و شهروندان به‌شمار می‌آید، جهان دچار تغییر در تهدیدات شده است و حملات سایبری، ناآرامیهای عمومی، تروریسم و غیره به‌عنوان تهدیدات غیرقابل پیش‌بینی نیز مورد شناسایی قرار گرفته است. ابزار اصلی واکنش ناتو به این تهدیدات، مرکز هماهنگی پاسخ اروپا - آتلانتیک (EADRCC)، مستقر در مقر ناتو در بروکسل است. این مرکز درخواستهای کمک از ناتو را بررسی و تصمیم‌گیری می‌کند.

تقریباً ۲۷۰ هزار پناهگاه، اسکان موقت داده شده‌اند. با درخواست رسمی ترکیه در ۱۳ آوریل ۲۰۱۲م. و ۳۰ ژوئن ۲۰۱۴م. از «مرکز هماهنگی پاسخ به بحرانهای اروپا آتلانتیک» در سازمان ناتو برای حمایت‌های بشردوستانه از پناهندگان سوری در ترکیه، ناتو وارد عمل شد (Torelli, 2016). هم‌چنین در دسامبر ۲۰۱۲م. ناتو با درخواست ترکیه مبنی بر تقویت توان دفاعی هوایی و حفاظت از مردم و قلمرو این کشور در برابر تهدیدات موشک‌های بالستیک در بحران سوریه موافقت کرد. در نتیجه، ناتو سامانه دفاع موشکی پاتریوت^۱ خود را با ویژگی‌های سرعت عمل در پاسخ متقابل، بررسی اهداف چندگانه به‌طور همزمان و مقاومت در برابر اختلالات الکترونیکی در مرزهای جنوب شرقی ترکیه مستقر کرد. با افزایش خطر تهدیدات موشکی در پایان سال ۲۰۱۵م. ناتو با درخواست ترکیه مبنی بر ادامه حمایتها در قالب گشت‌زنی هوایی، افزایش میزان نظارت و شناسایی و حضور دریایی مؤثرتر در مدیترانه شرقی، حضور خود را در این کشور بیش از پیش تقویت کرد. قابل ذکر است در حال حاضر، مأموریت سامانه دفاع موشکی پاتریوت در ترکیه بر عهده نیروهای اسپانیایی، آلمانی و امریکایی است. نیروهای اسپانیایی با استقرار در شهر آدانا^۲ در ۲۶ ژانویه ۲۰۱۵م. مأموریت را از نیروهای هلندی در اختیار گرفتند که از ژانویه ۲۰۱۳م. بر عهده داشتند. مأموران آلمانی و امریکایی نیز که از سال ۲۰۱۲م. مأموریت خود را در شهرهای غازی‌عنتپ^۳ و قهرمان‌ماراش^۴ آغاز کرده‌اند، همچنان به فعالیتهای خود ادامه می‌دهند (M. S., 2015)؛ لذا هم چنانکه مشخص شد، ناتو به دفاع کامل و حمایت همه‌جانبه از ترکیه پرداخته است و ادامه نیز خواهد داد.

- مأموریت در دریای اژه: کمک به پناهنجویان و نظارت بر بحران مهاجرت و آسیب‌های ناشی از آن، که از زمان جنگ دوّم جهانی از سیاست‌های ناتو در دریای اژه بود با آغاز بحران اخیر در منطقه و افزایش شدید پناهنجویان و مهاجران، ناتو حضور خود را در این دریای ژئوپلیتیکی با توجه به درخواست‌های ترکیه، یونان و آلمان بیش از پیش گسترش داده است (NATO (press(a), 2016). گشت‌زنی مستمر در دریای اژه با هدف نظارت، شناسایی و جلوگیری از

1 - Patriot missile defence

2 - Adana

3 - Gaziantep

4 - Kahramanmaras

قاجاق غیرقانونی انسان و مهاجرت و هم‌چنین کنترل مرز ترکیه و سوریه، مسئولیت نیروهای دریایی ناتو در دربار اژه به‌شمار می‌رود که در حال همکاری نزدیک با نیروهای ساحلی یونان و ترکیه و هم‌چنین، آژانس کنترل مرزی اتحادیه اروپا^۱ با محوریت احترام به قوانین بین‌المللی دریایی هستند (Schmidt and Chan, 2016).

د: همکاری‌های دفاعی و امنیتی

در وضعیت کنونی، ناتو با بزرگترین و پیچیده‌ترین چالش‌های امنیتی تاریخ خود روبه‌رو است؛ چالش‌های امنیتی و غیرقابل پیش‌بینی زیست‌محیطی، رشد بی‌ثباتی و کشورهای متزلزل در شرق و جنوب مرزهای سازمان، تروریسم، حملات سایبری، گسترش موشک‌های بالستیک، بحران‌های پناهدگان و مهاجران و جنگ‌های ترکیبی نمونه‌هایی از چالش‌های امنیتی پیش روی ناتو در قرن بیست و یکم به‌شمار می‌آید (Wittmann, 2011:33). ناتو تلاش‌های گسترده‌ای را برای افزایش توانایی‌های دفاعی و بازدارندگی خود در برابر این تهدیدات، برنامه‌ریزی و اجرا کرده است؛ تلاش‌هایی که با هدف «تأمین امنیت خانه با ایجاد ثبات در ورای مرزهای خانه» انجام می‌پذیرد. تلاش‌هایی که در ادامه به مواردی از آنها پرداخته می‌شود که در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران در حال اجرا است.

تصویر ۷: همکاریهای دفاعی و امنیتی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران (www.nato.int)

ظرفیت‌سازی دفاعی در عراق و اردن

ناتو از طریق برنامه‌های ظرفیت‌سازی دفاعی تلاش می‌کند به دفاع و حمایت از شرکای خود پردازد؛ تلاشی که به‌طور ویژه در سه کشور عراق، اردن و تونس در منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا متمرکز است. در این راستا، ناتو در حال آموزش افسران عراقی در کشور اردن در زمینه‌هایی کلیدی مانند طب نظامی، برنامه‌ریزی نظامی مدنی، مواد منفجره دست‌ساز^۱ و آموزشهای مقابله با آنها است؛ تلاشهایی که برای کمک به افزایش ظرفیتهای دفاعی و اصلاح بخش‌های امنیتی این کشور انجام پذیرفته است و سران ناتو عقیده دارند که به ایجاد ثبات در منطقه کمک خواهد کرد. حمایت از اردن نیز شامل دفاع سایبری، تمرینهای نظامی، آموزشهای ضد مواد منفجره دست‌ساز، حفاظت از بندرها و امنیت مرزی است. ناتو هم‌چنین از نزدیک در مبارزه با تروریسم، جمع‌آوری اطلاعات و آموزش نیروهای عملیاتی ویژه با تونس نیز در حال مشارکت است.

1 - improvised explosive devices (IEDs)

- استقرار رادار پیشرو^۱ در کورجیک^۲ ترکیه

ناتو در سال ۲۰۱۲م. رادار پیشرو امریکا به‌عنوان بخشی از سامانه دفاعی موشکی بالستیک راه، که دارای ویژگیهای هشدار زود هنگام پرتاب موشک، ردیابی دقیق اطلاعات و رهگیری در سریعترین زمان ممکن است در شهر کورجیک ترکیه، مستقر کرد (Bekdil,2014). در نظر رهبران ناتو، موشکهای بالستیک، تهدیدی بالقوه و قابل توجه برای منطقه یوروآتلانتیک است؛ چرا که بُرد طولانی و هدایت‌پذیری دقیق آنها سبب می‌شود شهروندان ناتو از فواصلی بسیار دورتر از این منطقه جغرافیایی مورد هدف قرار گیرند. در حال حاضر بیش از ۳۰ کشور با دست یافتن به فرایند تولید موشکهای بالستیک، توان حمل سلاحهای کشتار جمعی را به هر نقطه از جهان دارند. با توجه به این سامانه دفاع موشکهای بالستیک در اختیار سازمان پیمان آتلانتیک شمالی، که شامل ماهواره، رادار، کشتی‌ها و موشکهای رهگیر است، تحت فرماندهی و مدیریت یکپارچه در ناتو تلاش می‌کند ابزاری قدرتمند در مقابله با تهدید موشکهای بالستیک و افزایش بازدارندگی این سازمان در اختیار داشته باشد. در نتیجه در جولای سال ۲۰۱۶م. ناتو بهره‌برداری اولیه از توان عملیاتی سامانه دفاع موشکی بالستیک خود را اعلام کرد که بر این اساس کشتیهای امریکایی با استقرار در آبهای اسپانیا به رادار مستقر در ترکیه و سایت رهگیر در رومانی متصل شدند و تحت فرماندهی واحد ناتو در ترکیه قرار گرفتند (NATO press(b),2016).

- اقدامات اطمینان‌بخش برای ترکیه در مرزهای ترکیه و سوریه

ترکیه دارای یک مرز طولانی ۸۰۰ کیلومتری با کشور جنگ‌زده سوریه است و لذا این کشور در خط مقدم درگیریهای پی‌درپی قرار دارد و بر همین اساس تلاش گسترده‌ای برای تقویت تواناییهای هوایی دفاع از کشور ترکیه را اجرایی کرده است. استقرار سامانه دفاع موشکی در برابر تهدیدات ناشی از موشکهای بالستیک، که در سال ۲۰۱۲م. آغاز شد با پشتیبانی بیشتر هواپیماهای آواکس در سال ۲۰۱۵م. با هدف گشت‌زنیهای مستمر ادامه یافت و

1 - BMD: Ballistic Missile Defence
2 - Kürecik

تاکنون به افزایش حضور دریایی ناتو در مدیترانه شرقی با هدف تشدید دقت، نظارت و شناسایی در مرزهای ترکیه با سوریه در سال ۲۰۱۶م. دنبال می‌شود.

- سامانه اشتراک اطلاعات، نظارت و شناسایی^۱ در شهر قونیه^۲ ترکیه

ناتو به منظور ارائه بهترین دفاع از شهروندان خود تلاش می‌کند پیوسته وضعیت خود را با چالش‌های امنیتی پیچیده در دنیای امروز تطبیق دهد. به این منظور، ناتو باید برای پاسخگویی به هر تهدیدی، نیروهایش به‌طور مؤثر و با سرعت عمل وارد شوند و این در قرن بیست و یکم به این معنی است که ناتو باید بر لبه‌های فناوری نه تنها از نظر نظامی بلکه در زمینه‌هایی مانند امنیت سایبری، نظارت، شناسایی و سامانه‌های هشدار و غیره حرکت کند (Global Research, 2011). با این تفسیر، عملیات مشترک اطلاعات، نظارت و شناسایی یکی از فناوریهای نوین در اختیار ناتو است که ابزاری حیاتی برای تمامی عملیتهای این سازمان شناخته می‌شود. این سامانه می‌تواند با قرار دادن دقیقترین اطلاعات به تصمیم‌گیرندگان سیاسی و نظامی ناتو، بهترین تصمیم‌گیری در زمان مناسب را برای آنها آسان سازد. در گزارش موسسه پژوهش جهانی آمده است: «داده‌ها و اطلاعات این سامانه از طریق ۱۶ فروند هواپیمای آواکس، که در پایگاه‌های این سازمان از جمله پایگاه‌های عملیاتی یونان، ایتالیا، نروژ و در نهایت کشور ترکیه - که در منطقه ژئوپلیتیک غربی ایران واقع است - به مرکزیت پایگاه گایلنکیرشن^۳ آلمان مستقر شده‌اند به دست می‌آید. این هواپیماها دارای مدرنترین ظرفیتهای تجسس با بهره‌بری از سامانه‌های فوق‌حرفه‌ای راداری هستند که طیف گسترده‌ای از داده‌های اطلاعاتی را در عملیتهای نظارت و شناسایی در فضا، هوا، زمین و حوزه دریایی جمع‌آوری می‌کنند. «سامانه سطحی مدار بسته»^۴ سازمان ناتو نیز که در سالهای ۲۰۱۷م. یا ۲۰۱۸م. به سامانه اشتراک اطلاعات، نظارت و شناسایی حال حاضر ناتو اضافه خواهد شد در مجموع می‌تواند جامعترین تصویر ممکن را از وضعیت موجود در اختیار سازمان قرار دهد» (Global Research, 2011).

1 - Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (Joint ISR)

2 - Konya

3 - Geilenkirchen

4 - The Ground Surveillance system (AGS)

تصویر ۸: پایگاه‌های استقرار سامانه اشتراک اطلاعات، نظارت و شناسایی (www.e3a.nato.int)

تمرین و گشت‌زنی، اقدامات تأمینی ناتو در دریای سیاه

اقدامات تأمینی ناتو در دریای سیاه، که در قالب «طرح آمادگی برای اقدام»^۱ انجام می‌پذیرد، تمرین و گشت‌زنیهای مستمر و پیشرفته در مرزهای شرقی (هوایی، دریایی و زمینی) منطقه یوروآتلانتیک است که با نمایش مداوم قدرت و سرعت تلاش می‌کند اطمینان از بازدارندگی اولیه را برای متجاوزان به شهروندان ناتو ارائه کند (Bechev, 2016). طرح آمادگی برای اقدام در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران از طریق پایگاه‌های ثابت و سیار انجام می‌پذیرد؛ پایگاه‌های سیار شامل گشتهای مداوم پلیس هوایی ناتو در کشورهای استونی، لتونی و لیتوانی از طریق هواپیماهای آواکس و پلیس دریایی ناتو است و پایگاه ثابت در دریای سیاه مستقر است.

طرح آمادگی برای اقدام، که با محوریت مرزهای شرقی سازمان پیمان آتلانتیک شمالی در حال اجرا است، تلاش مستمر و به هم پیوسته تمامی ۲۸ عضو اصلی سازمان است که نمونه‌ای بارز از عملیاتی کردن دفاع جمعی (ماده ۵) به عنوان قلب پیمان است و به عنوان مهمترین اقدام ناتو برای دفاع جمعی پس از جنگ سرد به شمار می‌آید (Stoltenberg(c), 2016). این طرح، که در سپتامبر سال ۲۰۱۴م. به تصویب اجلاس سران ناتو رسید بر محوریت روسیه، ایران و داعش به عنوان مهمترین چالشهای امنیتی برای شهروندان ناتو قرار گرفته است.

1 - Readiness Action Plan (RAP)

- بحران مهاجرت و حمایت از پناهجویان در دریای اژه: هر چند آن چنانکه در مأموریت‌های بشردوستانه به آن پرداخته شد، ناتو به مسئله مهاجرت و انبوه پناهجویان به سمت اروپا و حریم شهروندان خود از دید چالش‌های امنیتی پیش رو نیز می‌نگرد. علاوه بر این آسیب‌ها در مأموریت‌های بشردوستانه ناتو در دریای اژه، ورود تروریست‌ها در قالب پناهجویان و بازتاب‌های امنیتی آن، تغییر تناسب جمعیتی در دین و مذهب، چالش‌های اقتصادی و مالی ناشی از افزایش غیرقابل انتظار شهروندان، قاچاق انسان و مواد مخدر، و بیماری‌های خطرناک از مهمترین چالش‌های امنیتی پیش روی ناتو در مسئله پناهجویان است که این سازمان را بر آن داشته است که علاوه بر استقرار یک پایگاه برای کنترل و نظارت بر مهاجرت و پناهجویان که از طریق فعالیت‌های بشردوستانه در حال اجراست، پایگاه نظامی خود را نیز در واکنش به این چالش‌های امنیتی در دریای اژه مستقر کرده است که به‌طور مستمر کنترل دریایی، هوایی و زمینی منطقه را پیگیری می‌کند.

هنگام‌گسترش دفترهای سازمانی و اداری

یکی دیگر از راهبردهای ناتو برای گسترش حوزه جغرافیایی خود، راه‌اندازی دفترهای اداری سازمانی است. فعالیت‌های گسترده سیاسی، امنیتی و نظامی ناتو توسط یک ساختار اداری پیچیده و البته یکپارچه هدایت می‌شود. طیف وسیعی از مقرهای نظامی و غیرنظامی، کمیته‌های متعدد، هیأت‌های مختلف، کشورهای عضو و شریک، متخصصان، سازمان‌های زیرمجموعه و نظایر آن نیازمند هماهنگی‌های گوناگون برای پیشرفت اهداف سازمان پیمان آتلانتیک شمالی و اقدام مؤثر و سریع در کمترین زمان و در هر مکان است که علاوه بر دفتر مرکزی ناتو در بروکسل^۱، ده دفتر ستادی دیگر در نقاط مختلف منطقه یوروآتلانتیک در هدایت امور جاری ناتو مؤثر است.

دفتر این سازمان در ازمیر^۲ ترکیه یکی از آن دفترها است که می‌تواند به‌عنوان زمینه‌ساز قلمروسازی ناتو برای حضور در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران مورد شناسایی و توجه قرار گیرد و «فرماندهی زمینی پیمان»^۳ در کشور ترکیه و شهر ازمیر مستقر است. این فرماندهی، که

1 - Brussels

2 - Izmir

3 - Allied Land Command (LANDCOM)

هدایت فعالیت‌های زمینی نیروهای ناتو را در اختیار دارد به عقیده بسیاری از کارشناسان، جزو سه مورد از مهمترین اجزای سازمان پیمان آتلانتیک شمالی به‌شمار می‌آید. کارمندان و اعضای این دفتر از نیروهای متخصص و آموزش‌دیده تمامی اعضای سازمان هستند.

تصویر ۹: گسترش دفترهای سازمانی و اداری ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غرب ایران (www.nato.int)

چنانکه از اهداف گسترده این نهاد، که در ادامه آمده است بر می‌آید، تمرکز و اهمیت ترکیه در سازمان ناتو، بسیار بیشتر از حمایت‌های موردی نظامی و امنیتی است (Anatolia News Agency, 2012):

- برنامه‌ریزی و طراحی بودجه فعالیت‌های زمینی ناتو
- نظارت، شفافیت و پاسخگویی در فعالیت‌های زمینی ناتو
- حمایت از پایبندی به اصول حاکمیت قانون و حکومت‌داری خوب
- ایجاد و حفظ فرایندهای استخدام، آموزش، مدیریت و توسعه کمی و کیفی کارمندان.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مقاله با هدف شناسایی راهبردهای ناتو برای فلمروسازی در مناطق ژئوپلیتیکی دور و نزدیک غربی جمهوری اسلامی ایران با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع

کتابخانه‌ای، اینترنتی و رسانه‌ای تلاش کرد تا نشان دهد ناتو چگونه این روند را طی می‌کند. در این زمینه پس از معرفی دو منطقه عربی و ترکیه به‌عنوان حوزه‌های نزدیک غربی و دریاهای سیاه، اژه، مدیترانه و شمال آفریقا به‌عنوان حوزه‌های دور غربی ایران به‌عنوان قلمرو پژوهش، مفهوم نوین امنیتی نوین ناتو برای دههٔ دوم قرن بیست‌ویکم به‌عنوان سنگ بنای ناتو برای حضور فراجغرافیایی خود در قرن ۲۱ مورد اشاره قرار گرفت تا نشان دهد که تمام تصمیمات پیمانها، فرزندان زمان خودشان هستند که روح زمانهٔ معاصر و خلق و خوی سیاسی غالب را منعکس می‌کند.

به‌عنوان فرضیهٔ اصلی پژوهش بیان شد که «سازمان پیمان آتلانتیک شمالی تلاش می‌کند برای حفظ و گسترش حاکمیت ارزشهای لیبرال دموکراسی و بازار آزاد به‌عنوان موتور محرک نظام جهانی معاصر با بهره‌بردن از راهبردهای گسترش مرزهای سیاسی رسمی، گسترش مرزهای سیاسی غیررسمی، مأموریت‌های بشردوستانه، همکاریهای دفاعی و امنیتی و گسترش دفترهای سازمانی و اداری با حضور در مناطق ژئوپلیتیکی ترکیه و عربی به حوزهٔ نزدیک غربی ایران و با حضور در دریاهای سیاه، اژه، مدیترانه و هم‌چنین شمال آفریقا در حوزهٔ دور غربی، قلمرو خود را گسترش دهد» که نشان داده شد هر یک از موارد پنجگانهٔ مورد بحث در یافته‌های تحقیق، چگونه قلمرو ناتو را به نزدیکترین نقطهٔ غربی مرزهای ایران نزدیک ساخته است.

برنامه‌ریزی و عملیاتی‌شدن طرحهای قلمروسازی و قلمروگستری ناتو به‌عنوان نهادی امنیتی - نظامی، که حفاظت از ارزشهای لیبرال دموکراسی و بازار آزاد را دنبال می‌کند که در تضاد آشکار با شعارها و اهداف انقلاب اسلامی ایران است، هر چند در واقعیت نتوانسته است موفقیت آشکاری برای این سازمان در پی داشته باشد و به‌عبارت دیگر به نسبت هزینه‌های انجام‌شده در این منطقه به‌نوعی شکست برای این سازمان به‌شمار می‌رود، رهیافت قلمروسازی ناتو در مناطق ژئوپلیتیکی غربی ایران به‌طور آشکار در تضاد با گفتمان جمهوری اسلامی ایران و متقابلاً قلمروسازی ژئوپلیتیکی کشورمان است. بدیهی است که همسایگی با این سازمان، که نه‌تنها در مرزهای غربی ایران حضور دارد، بلکه در مرزهای شرقی، جنوبی و شمالی نیز با قوت پیش می‌رود، آسیبهایی را پیش روی امنیت ملی ایران قرار خواهد داد که هر چند

موضوع این مقاله نبود و در آینده توسط نگارندگان به آن پرداخته خواهد شد، ضروری است مسئولان، توجه و نظارت بیشتر به پیامدهای فلمروسازی ژئوپلیتیکی این سازمان نشان دهند و لذا در این زمینه پیشنهادهای عملیاتی زیر ارائه می‌شود:

- تقویت حضور امنیتی و اطلاعاتی کشورمان در کشورهایی که ناتو در مرزهای غربی کشورمان در آنها فعال است با هدف نظارت و رصد دقیق فعالیتهای این سازمان
- برگزاری همایشهای تخصصی و بین‌المللی با موضوع آسیبهای فلمروسازی ناتو در منطقه حیاتی جنوب غربی آسیا و تأثیر آن بر افزایش بحرانهای منطقه‌ای
- تلاش بیشتر در جهت معرفی سازمان ناتو و ارکان متعدد علمی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی، اجتماعی و هنری آن در ادبیات علمی و دانشگاهی کشور که مورد غفلت جدی است.

- جمهوری اسلامی ایران رسماً خواستار خروج امریکا و ناتو از غرب آسیا است چرا که حضور امریکا منشأ ناامنی‌های این منطقه و برای فروش سلاح و تجهیزات به این کشورها است (فصلنامه سیاست دفاعی).

منابع

فارسی

- ۱ - حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک. مشهد: انتشارات پاپلی.
- ۲ - حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۹). یک منطقه ژئوپلیتیکی چگونه تحول می‌یابد؟. فصلنامه ژئوپلیتیک. س ششم. ش اول.
- ۳ - دیاکونوف، ایگور میخائیلوویچ (۱۳۶۸). تاریخ ماد. ترجمه کریم کشاورز. تهران: نشر امیرکبیر.
- ۴ - ذکی، یاشار و همکاران (۱۳۹۵). بازاندیشی در مفهوم Territory از نگاه جغرافیای سیاسی ایران. مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی (مقاله در حال انتشار).
- ۵ - رومینا، ابراهیم (۱۳۹۲). تحلیلی بر مناطق ژئوپلیتیکی در جنوب غرب آسیا. اولین همایش ملی ژئوپلیتیک جنوب غرب آسیا.
- ۶ - غلامی، مجید (۱۳۹۲). پیش به سوی ناتو ۳. تهران: انتشارات آرنا.
- ۷ - مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۹). جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیایی. تهران: انتشارات سمت.
- ۸ - محسنی، محمدرضا (۱۳۹۲). پان‌ترکیسم، ایران و آذربایجان. تهران: نشر سمرقند.
- ۹ - مولایی، یوسف؛ غلامی، مجید (۱۳۹۳). مفهوم نوین امنیت استراتژیک سازمان پیمان آتلانتیک شمالی برای دهه پیش‌رو. فصلنامه مطالعات سیاسی. س ششم. ش ۲۴.
- ۱۰ - میرحیدر، دره؛ راستی، عمران؛ امیری، علیدوست؛ التیامی نیا، رضاعلی؛ سلطانی، ناصر (۱۳۸۶). روند قلمرو سازی کشورهای ساحلی در بستر خلیج فارس، فصلنامه ژئوپلیتیک. سال سوم. شماره اول.

انگلیسی

- 11 - Al-Sissi, Abdel Fattah (2016). 'Egypt seeks strengthened partnerships and increased international cooperation in fight against Daesh', 8 April, Available at <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=4143>.
- 12 - Annual Report (2015). The NATO Science for Peace and Security (SPS) Programme, Available at: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_topics/20160511_SPS-Annual-Report-2015.pdf.
- 13 - Anatolia News Agency (2012). 'Allied land command of NATO launched in İzmir', Daily News, December 01, Available at <http://www.hurriyetdailynews.com/allied->

- land-command-of-nato-launched-in-izmir.aspx?pageID=238&nID=35885&NewsCatID=338
- 14 _ Bechev, Dimitar (2016). 'NATO summit: Focus will be on Black Sea security', 5 July, Available at
<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2016/06/nato-summit-focus-black-sea-security-160629071029770.html>.
- 15 _ Bekdil, Burak (2014). 'Turkey-based NATO radar's Israel protection in question', Daily News, 22 July Available at:
<http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-based-nato-radars-israel-protection-in-question.aspx?PageID=238&nID=69424&NewsCatID=483>.
- 16 _ Borawski, John (1995). 'Partnership for Peace and Beyond', International Affairs. Royal Institute of International Affairs, April.
- 17 _ Børgensen, Berit Kaja (2011). NATO and International Terrorism: Can NATO Move Beyond Controversy? Copenhagen: DIIS REPORT.
- 18 _ Brooks, Graham (2016). JORDAN III, Available at:
http://www.nspa.nato.int/PDF/Log/ntfp/Factsheet-Jordan-III_en-20160422.pdf.
- 19 _ Chossudovsky, Michel (2013). 'Israel: A De Facto Member of NATO', March, Available at:
<http://www.globalresearch.ca/israel-a-de-facto-member-of-nato/5325890>.
- 20 _ Cohen, Saul Bernard (2002). Geopolitics of the World System. Lanham, Md: Rowman&Little Field.
- 21 _ Daalder, Ivo and James Stavridis (2012). 'NATO's Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention', Foreign Affairs, Vol. 91, No. 2, March/April.
- 22 _ Delaney, D. (2009). "Territory and Territoriality", International Encyclopedia of Human Geography (Elsevier).
- 23 _ Dempsey, Judy (2010). The Peril that NATO can't ignore. In www.acus.org/natosource/peril-nato-cant-ignore.
- 24 _ EADRCC Situation Report (2014). NON-CLASSIFIED, IRAQ-IDP CR ISIS, No 13, Available at:
http://nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_11/20161115_1611-iraq-idp-13.pdf.
- 25 _ Global Research(2011). 'NATO's Eastern Anchor. 24 NATO bases in Turkey' February 14, Available at:
<http://www.globalresearch.ca/nato-s-eastern-anchor-24-nato-bases-in-turkey/2320>.
- 26 _ Hyde-Price, Adrian (2011). NATO's Political Transformation and International Order. Copenhagen: DIIS REPORT.
- 27 _ Jones, Martin and others. (2004). an Introduction to Political Geography. London: Routledge.
- 28 _ Opall-Rome, Barbara (2016). 'NATO Accepts Israel, 4 Other Nations as Headquarter Liaisons', May 4, Available at:
<http://www.defensenews.com/story/defense-news/2016/05/04/nato-accepts-israel-4-other-nations-headquarter-liaisons/83942104/>
- 29 _ Larrabee, F. Stephen and Stuart E. Johnson, John Gordon IV, Peter A. Wilson, Caroline Baxter, Deborah Lai, Calin Trenkov-Wermuth(2012). NATO and the Challenges of Austerity. RAND Corporation.

- 30 _ Marroni, Etienne Villela and Milton L. Asmus (2013). Geopolitical Strategy for the Territorialism of Oceans and Seas. *International Journal of Geosciences*, 2013, 4, September.
- 31 _ M. S. (2015). Why Turkey called a NATO Article Four consultation, 28 Jul, Available at:
<http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2015/07/economist-explains-21>
- 32 _ NATO press (a) (2016). 'NATO's Deployment in the Aegean Sea', Available at:
http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_05/20160519_1605-factsheet-aegean-sea.pdf.
- 33 _ NATO press (b) (2016). 'NATO Ballistic Missile Defence', Available at:
http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160630_1607-factsheet-bmd-en.pdf.
- 34 _ Rasmussen, Anders Fogh (2010). 'Speech', 07 Mar, Available at:
http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_62049.htm?selectedLocale=en
- 35 _ Ringsmose, Jens and Sten Rynning (2011). NATO's NEW STRATEGIC CONCEPT: a COMPREHENSIVE ASSESSMENT. DIIS REPORT.
- 36 _ Rock, Melissa Y. (2014). Constructing Territory. Available at:
www.eeducation.psu.edu/geog128/node/538.
- 37 _ Rozoff, Rick (2012). 'GLOBAL MILITARY ALLIANCE: Partners across the Globe: NATO Consolidates a Worldwide Military Force, Global Research, April 27, Available at:
<http://www.globalresearch.ca/global-military-alliance-partners-across-the-globe-nato-consolidates-a-worldwide-military-force/30566>.
- 38 _ Schmidt, Michael S. and Sewell Chan(2016). 'NATO Will Send Ships to Aegean Sea to Deter Human Trafficking', the New York Times, FEB. 11, Available at:
http://www.nytimes.com/2016/02/12/world/europe/nato-aegean-migrant-crisis.html?_r=0.
- 39 _ Soja, Edward William (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso Press.
- 40 _ Stoltenberg, Jens (a) (2016). 'NATO stands in support of Iraq'. Available at:
http://nato.int/cps/en/natohq/news_136011.htm?selectedLocale=en.
- 41 _ Stoltenberg, Jens (b) (2016). 'Foreign Ministers agree NATO must do more to project stability in its neighbourhood', 19 May, Available at:
http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_131197.htm?selectedLocale=en.
- 42 _ Stoltenberg, Jens(c) (2016). 'Six NATO nations eager to increase Black Sea presence, 26 Oct, Available at <https://www.rt.com/news/364226-nato-black-sea-stoltenberg>.
- 43 _ Torelli, Stefano M. (2016). 'Turkey and NATO as seen from Ankara', 26 May, Available at:
<https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/stefano-m-torelli/turkey-and-nato-view-from-ankara>.
- 44 _ White House (2004). 'Fact Sheet: the Istanbul Cooperation Initiative', June, Available at:
<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/06/20040628-2.html>.

- 45 - www.mfa.gov.tr(2011). 'Turkey's Relations with NATO', Available at:
<http://www.mfa.gov.tr/nato.en.mfa>
- 46 - Wittmann, Klaus (2011). An Alliance for the 21st Century? Reviewing NATO's New Strategic Concept. Copenhagen: DIIS REPORT.
- 47 - www.nato.int (2016). 'NATO training for Iraqi officers starts in Jordan' Available at:
http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_129666.htm.
- 48 - Zhukov, Yuri M. (2016). 'NATO's Mediterranean Mission', Foreign Affairs, February 21, Available at:
<https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2016-02-21/natos-mediterranean-mission>.

